

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 342.56(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.6/01>

Проць О.Є.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

СУДОВА ВЛАДА У СИСТЕМІ ПОДІЛУ ВЛАД: ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ

Стаття містить аналіз теоретико-правових і методологічних проблем визначення поняття судової влади у сучасній вітчизняній юридичній науці. Констатовано, що визначення сутності та змісту судової влади можливе лише в контексті теорії та практики поділу влади, що передбачає відокремленість і незалежність розмежованих за функціональною ознакою окремих видів державних органів. Підтверджено, що принцип розподілу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову вперше закріпила Декларація про державний суверенітет України 1990 р. Аргументовано можливість використання у науковому обігу терміна «гілка влади». Хоч він і не має нормативного закріплення, Конституційний Суд України використовує цей термін у своїх рішеннях.

Наголошено на тому, що розуміння судової влади суттєво ускладнюється відсутністю законодавчої дефініції цього поняття. У Концепції судово-правової реформи в Україні 1992 р. судова влада ототожнюється із системою судів. Такий інституційний підхід звужує зміст судової влади, яка виходить за межі її носіїв – судів. Конституція України акцентує на правосудді, що є виключною функцією судової влади, оскільки жодні інші органи чи посадові особи не вправі її виконувати. Прихильники функціонального підходу зазвичай визначають судову владу через сукупність функцій і повноважень суду. Підкреслено, що судова влада не має жодних переваг перед іншими гілками влади, бо всі вони є рівними, хоч і виконують різні функції.

Акцентовано на важливості дотримання принципу розподілу влад у процесі судової реформи. Реформування судової влади було здійснено 2016 р., коли Верховна Рада України схвалила зміни до Основного Закону щодо правосуддя та прийняла новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Запропоновано ч. 1. ст. 124 Конституції викласти у такій редакції: «Судову владу в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюють незалежні та безсторонні суди, утворені законом».

Установлено, що в законодавстві закріпленій організаційно-функціональний (змішаний) підхід до з'ясування сутності поняття «судова влада», який так само поширений у сучасній науці. За результатами проведеного аналізу основних підходів до розуміння судової влади та її співвідношення із законодавчою та виконавчою владами в контексті поділу влади запропоноване авторське визначення судової влади.

Ключові слова: судова влада, теорія поділу влади, інституційний підхід, функціональний підхід, правосуддя, судова реформа.

Постановка проблеми. Судова влада – це надзвичайно складний соціально-правовий феномен, від правильного розуміння якого залежать перспективи розвитку України як правової держави, оскільки наявність ефективно діючої судової влади є обов'язковою ознакою такої держави. Тому важливим завданням вітчизняної юриспруденції є осмислення сутності та змісту судової влади у сучасних державах, зокрема, в Україні. Значущість цього завдання зумовлена й тією

роллю, яку виконує судова влада в суспільстві: будучи складовою державної влади, вона спрямовує свою діяльність на забезпечення загальносуспільних потреб – розв'язання правових конфліктів. Однак єдине і цілісне розуміння судової влади у юридичній доктрині досі не сформувалося. У зв'язку з цим її дослідження не втрачає актуальності, особливо в умовах перманентної судової реформи. Наскрізною ідеєю цієї реформи є незалежність судової влади, забезпечення якої дасть

зможу підвищити рівень довіри до судової влади з боку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з формуванням і функціонуванням судової влади, завжди привертала увагу багатьох вітчизняних учених, серед яких В. Бринцев, М. Булкат, М. Козюбра, О. Махніцький, Г. Мурашин, О. Петришин, М. Погорецький, О. Северінова, В. Сердюк, В. Стефанюк, П. Стецюк, В. Тацій та ін. Віддаючи належне вагомим науковим здобуткам указаних дослідників, відзначимо використання ними різних підходів до розкриття змісту судової влади. Такий плюралізм, з одного боку, дає змогу різнобічно розглянути судову владу, водночас, з іншого, породжує дискусії, які зрештою можуть негативно вплинути на імідж судової влади в українському суспільстві.

Метою статті є аналіз теоретико-правових і методологічних проблем визначення поняття судової влади у сучасній вітчизняній юриспруденції.

Виклад основного матеріалу. У сучасній юридичній науці вважається аксіомою твердження про те, що визначення сутності та змісту судової влади можливе лише в контексті теорії та практики поділу влади. На думку вітчизняних науковців, «основними вимогами поділу влади є відокремленість і незалежність розмежованих за функціональною ознакою окремих видів державних органів один від одного, чітке визначення їхніх спеціальних повноважень і правових форм діяльності, їх взаємовплив, взаємоврівноваження, взаємостимування і взаємоконтроль» [1, с. 168].

Зазвичай, опираючись на ідеї Дж. Локка і Ш.-Л. Монтеск'є, виокремлюють три гілки державної влади – законодавчу, виконавчу й судову. Саме такий підхід відображений у Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., згідно з якою «державна влада в Республіці здійснюється за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу та судову» [2]. Тобто Декларація про державний суверенітет України, по-перше, закріпила принцип розподілу влади, і, по-друге, відмежувала судову владу від законодавчої та виконавчої влади. Як зазначає О. І. Махніцький, «у цьому випадку судова влада визначається через категорію «гілки державної влади», тобто насамперед підкреслюється місце судової влади в системі розподілу влад, поряд із чим вказуються особливості, що спонукають її виділяти з-поміж інших видів державної влади» [3, с. 22].

Зі свого боку, М. Булкат словосполучення «гілка влади» називає «вдалим художнім при-

йомом», використання якого «варто обмежити відповідним побутовим, художнім контекстом». Дослідниця пропонує для наукового вжитку в доктрині судової влади інший термін – «складова державної влади» [4, с. 139–140]. Поважуючи позицію автора, все ж зауважимо, що термін «гілка влади», незважаючи на свою метафоричність, доволі часто використовується у юридичній науці і практиці, хоч і не має нормативного закріплення, на що вказує Конституційний Суд України: «Конституція України не містить такого терміна, як «гілка влади» [5]. Понад те, сам Конституційний Суд України використовує цей термін: «здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову передбачає, що кожний орган державної влади має належати до однієї з *гілок влади* (законодавчої, виконавчої чи судової) або мати особливий статус, окремо визначений Основним Законом України» [6]; «Конституційний Суд України наголошує на тому, що за стандартами конституціоналізму та цінностями Конституції України виключається контроль *виконавчої гілки влади* над *судовою гілкою влади*» [7] (курсиви наш – О. П.) та ін.

На противагу класичному поділу влад, іноді, як зауважує І. В. Процюк, «можна зустріти пропозиції про виокремлення тільки двох гілок – законодавчої і виконавчої, позбавляючи судову владу характеристики самостійної гілки влади. Цю точку зору аргументують таким: суди діють на підставі законів, прийнятих законодавчою владою, тому судові органи можуть вважатися органами виконавчої влади [8, с. 7]. З такою позицією не можна погодитися, оскільки всі органи державної влади діють на підставі законів, при цьому судова влада є невід'ємною, відносно самостійною складовою державної влади, діяльність якої спрямовується на виконання лише її належних функцій і завдань. Цілком слушним є твердження І. Іванів про те, що «серед всіх гілок державної влади, судова влада, по-перше, виконує роль арбітра у взаєминах між державою та громадянським суспільством, а по-друге, – врегульовує суперечки, які виникають в самому громадянському суспільстві з приводу будь-яких порушень прав і свобод людини і громадянина» [9, с. 308].

Розуміння судової влади суттєво ускладнюється відсутністю законодавчої дефініції поняття «судова влада». Першим і, по суті, єдиним нормативно-правовим актом, де закріплене визначення судової влади, є Концепція судово-правової реформи в Україні 1992 р.: «під судовою владою слід розуміти систему незалежних судів,

які в порядку, визначеному законом, здійснюють правосуддя. Суди мають владні повноваження для відновлення порушеного права і справедливості. Судова влада здійснюється тільки судом і на основі закону» [10]. Подібні визначення пропонують і вітчизняні науковці, наприклад, Г. О. Мурашин вважає, що судова влада є «системою незалежних державних органів – судів, зобов'язаних від імені держави здійснювати правосуддя, вирішувати в судових засіданнях правові спори й конфлікти» [11, с. 71]. Підхід, за якого судова влада ототожнюється із системою судів, іменується інституційним, а суттєвим його недоліком вважається те, що він звужує зміст судової влади, яка «виходить за межі її носіїв – судів системою закладених у суди можливостей впливати на інші види державної влади, людину і суспільство загалом. Але практично судова влада і суд не може існувати окремо» [12, с. 375].

Не містив визначення поняття «судова влада» однойменний Розділ VIII проєкту Конституції України 1993 року [13]. Конституція України 1996 року теж не заповнила цієї прогалини, понад те, присвячений судовій владі Розділ VIII отримав назву «Правосуддя» [14, с. 859], що акцентує на функціональному аспекті судової влади. Ч. 1 ст. 124 Основного Закону закріпила: «правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також призначення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається» [14, с. 859]. Інакше кажучи, правосуддя є виключною функцією судової влади, оскільки жодні інші органи (інші гілки влади) чи посадові особи не вправі її виконувати. Водночас, як наголошують фахівці, «на суди не можуть покладатись будь-які інші повноваження, які суперечать правовій природі правосуддя та несумісні з принципом поділу влад. За своїм змістом і формою засіб здійснення судової влади суттєво відрізняється від законотворчої діяльності, а також від правозастосовної та правоохоронної діяльності органів виконавчої влади» [14, с. 860].

Науковці-прихильники функціонального підходу зазвичай визначають судову владу через сукупність функцій і повноважень суду. Зокрема, В. Д. Бринцев вважає судову владу «однією з головних, самостійних функцій державної влади, яка реалізується через діяльність створеної на основі конституції системи судів і органів організаційного (кадрового та допоміжного) забезпечення, покликаних шляхом виконання функцій, покладених на кожний із цих органів, забезпечити дотри-

мання (захист) прав і законних інтересів людини і громадянина, юридичних осіб, суспільства та держави; усунення наслідків правопорушень (злочинів), покарання винних, захист потерпілих; вирішення соціальних конфліктів і правових спорів на підставі загальнообов'язкового характеру судових постанов» [15, с. 50].

Функціональний підхід так само не позбавлений недоліків, бо ототожнення понять «судова влада» та «правосуддя», як вважають науковці, «негативно позначається на розумінні судової влади як однієї із гілок влади в Україні, на розробці теоретичних засад функціонування судової системи України, а також на практичній діяльності правозастосовних органів» [16, с. 23].

Зі свого боку, В. С. Стефанюк твердить, що «судова влада – це той новий політичний і правовий феномен, який адекватно відображає прагнення побудувати на українській землі правову державу, засновану на доктрині поділу влади. Судова влада за своїм призначенням, функціональними особливостями має особливу перевагу перед іншими гілками влади. Полягає ця перевага в тому, що не існує такої діяльності держави в особі її органів, яка не підлягала б судовому контролю» [17, с. 15]. На нашу думку, функціональні особливості не дають судовій владі жодних переваг перед іншими гілками влади, бо всі вони є рівними, хоч і виконують різні функції.

Подібну думку висловив у своєму рішенні Конституційний Суд України: «поділ державної влади є структурною диференціацією трьох рівнозначних основних функцій держави: законодавчої, виконавчої, судової. Він відображає функціональну визначеність кожного з державних органів, передбачає не тільки розмежування їх повноважень, а й їх взаємодію, систему взаємних стримувань та противаг, які мають на меті забезпечення їх співробітництва як єдиної державної влади. Принцип поділу державної влади набуває сенсу лише за тієї умови, коли всі органи державної влади діють у межах єдиного правового поля» [18].

Аналізуючи співвідношення законодавчої, виконавчої і судової влади, О. Б. Северінова наголошує на важливості «дотримання принципу розподілу влад при реформуванні законодавства про правосуддя, адже повноваження, які судова та виконавча влада мають по відношенню до судової влади повинні бути такими, яких достатньо для забезпечення принципу стримувань та противаг, але не залишати можливостей для неправомірного тиску на суд» [19, с. 18]. Радикальна

реформа судової влади була здійснена 2016 р., коли Верховна Рада України схвалила зміни до Основного Закону щодо правосуддя [20] та прийняла новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [21]. Експерти вважають, що цим було зроблено «помітний крок уперед у реформуванні судової влади», водночас [...] «не вичерпані проблеми конституційних засад організації функціонування судової влади» [22, с. 3, 9].

Зокрема, судова реформа 2016 року залишила без змін функціональний підхід до тлумачення судової влади, щоправда, ч. 1 ст. 124 була відредагована, шляхом усунення не властивої українській мові пасивної конструкції дієслова з постфіксом -ся: «Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди» [23]. Натомість у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» така конструкція використовується: «Судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом» [21]. На нашу думку, більш правильним є використання дієслівної форми активного стану, тобто вказану норму варто викласти у такій редакції: «Судову владу в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюють незалежні та безсторонні суди, утворені законом». Відтак ч. 2 ст. 1 Закону встановлює: «Судову владу реалізують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур» [21]. Як слушно твердить О. Б. Северінова, «законодавець застосовує організаційно-функціональний (змішаний) підхід до з'ясування сутності поняття «судова влада», оскільки вказує і на органи, які здійснюють таку владу (суди), і на реалізацію такої влади через здійснення правосуддя в рамках відповідних процедур суддями» [19, с. 17].

Дійсно, на рівні закону закріплений змішаний підхід до визначення судової влади, власне тому він доволі поширений і у вітчизняній юридичній науці. Наприклад, Г. О. Попадинець визначає судову владу як «незалежну, самостійну, специфічну гілку державної влади, яка має власну виключну компетенцію щодо здійснення правосуддя, розгляду юридично важливих справ, які реалізуються виключно судами в межах закону

та спеціальних судових процедур, що мають правові наслідки, покликана забезпечувати захист прав та свобод людини й громадянина, створена для вирішення соціальних конфліктів» [24, с. 117].

Наведене визначення судової влади має як переваги, так і недоліки. Зокрема, правильною є характеристика судової влади як незалежної і самостійної гілки державної влади, але вказівка на її «специфічний» характер доволі дискусійна, оскільки кожна гілка влади має свою функціональну специфіку. Варто наголосити, що кожна з трьох гілок влади не може працювати окремо від інших – лише взаємодіючи між собою, вони забезпечують повний спектр тих публічних послуг, які необхідні громадянському суспільству. Не підлягає сумніву паритетність законодавчої, виконавчої та судової влади, які дотримуються у своїй діяльності принципу верховенства права, є легальними і легітимними складовими владного механізму демократичної держави.

Отже, за результатами проведеного аналізу основних підходів до розуміння судової влади та її співвідношення із законодавчою та виконавчою владами в контексті поділу влади, пропонуємо таке узагальнене визначення: судова влада – це одна із трьох легальних і легітимних гілок державної влади, що функціонують на паритетних засадах у демократичній державі, яка надає громадянському суспільству публічні послуги щодо розв'язання юридичних спорів шляхом здійснення правосуддя незалежними і безсторонніми судами на основі принципу верховенства права.

Висновки. Проведене дослідження різних підходів до розуміння поняття «судова влада» в сучасній вітчизняній юриспруденції дає підстави констатувати відсутність єдиного його тлумачення. Почасти це зумовлено й відсутністю законодавчої дефініції судової влади. Оскільки судова реформа 2016 р. на законодавчому рівні закріпила змішаний підхід до характеристики змісту судової влади, він поширений і в науковому середовищі. Водночас варто наголосити, що повністю урівнювати судову владу з правосуддям чи судочинством, або ототожнювати із системою судів не можна, оскільки за своїм змістом судова влада є значно ширшою; над розкриттям цього змісту і необхідно працювати вітчизняним дослідникам.

Список літератури:

1. Козинець О., Пророченко В. Становлення та розвиток теорії поділу влади в історії світової політико-правової думки. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 165–169.
2. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 26.12.2023).

3. Махніцький О. І. Судова влада: сутність, зміст та поняття. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. Вип. 70. С. 19–25.
4. Булкат М. С. Теоретико-правові засади судової влади: сучасний концепт : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2019. 444 с.
5. Рішення Конституційного Суду України від 21.05.2002 № 9-рп/2002 (справа про Закон України «Про Вищу раду юстиції»). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-02#Text> (дата звернення: 26.12.2023).
6. Рішення Конституційного Суду України від 13.06.2019 № 5-рп/2019 (справа про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-19#Text> (дата звернення: 26.12.2023).
7. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) від 27.10.2020 № 13-р/2020 (справа щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text> (дата звернення: 26.12.2023).
8. Процюк І. В. Сучасні підходи до розуміння принципу поділу державної влади. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2012. Вип. 24. С. 3–16. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2034/1/Protsyuk_3.pdf (дата звернення: 26.12.2023).
9. Іванів І. Теоретико-прикладне осмислення ролі судової влади на сучасному етапі державотворення. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 2. С. 306–311. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.57>.
10. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні: постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 № 2296-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12#Text> (дата звернення: 26.12.2023).
11. Мурашин Г.О. До питання реформування судової влади. *Правова держава*. 1997. Вип. 7. С. 68–75.
12. Георгіца А. З. Конституційне право зарубіжних країн : підруч. Тернопіль : Астон, 2003. 432 с.
13. Конституція України (проект, опублікований у пресі 26 жовтня 1993) / Конституанта. URL: <https://constituanta.blogspot.com/2012/10/1993.html> (дата звернення: 26.12.2023).
14. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2011. 1128 с.
15. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади: монографія. Харків: Право, 2010. 464 с.
16. Гриценко І. С., Погорецький М. А. Судова влада в Україні: до визначення поняття. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 23–27.
17. Стефанюк В. С. Судова влада як основна юридична категорія захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Право України*. 2001. № 1. С. 15–18.
18. Рішення Конституційного Суду України від 1 квітня 2008 року № 4-рп/2008 (справа про Регламент Верховної Ради України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-08#Text> (дата звернення: 26.12.2023).
19. Северінова О. Б. Роль судової влади у правовій державі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 3. С. 16–20. DOI <https://doi.org/10.32782/39221497>
20. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text> (дата звернення: 26.12.2023).
21. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 26.12.2023).
22. Реформування конституційних засад судової влади : [розділ перший аналітичної доповіді Центру Разумкова «Конституційний процес: поточний результат, ризики і перспективи»] / експерти Центру Разумкова, М. Козюбра, П. Стецюк. Національна безпека і оборона. 2016. № 5–6. С. 3–9. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/11429> (дата звернення: 26.12.2023).
23. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.12.2023).
24. Попадинець Г. О. Сутність, зміст та основні ознаки судової влади. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 4. С. 114–117. DOI <https://doi.org/10.15421/392190>.

Prots O.Ye. JUDICIAL POWER IN THE SYSTEM OF SEPARATION OF POWERS: APPROACHES TO UNDERSTANDING

The article analyzes theoretical, legal, and methodological problems that hinder a clear understanding of judicial power in modern domestic jurisprudence. It argues that defining the nature and content of judicial

power is only possible within the framework of the theory and practice of the separation of powers. This framework implies the isolation and independence of separate types of state bodies delimited on a functional basis. The Declaration of State Sovereignty of Ukraine in 1990 established the principle of dividing state power into legislative, executive, and judicial branches. Although the term 'branch of power' is used by the Constitutional Court of Ukraine, its scientific treatment is still debated.

The lack of a legislative definition of judicial power makes it difficult to understand. The Concept of Judicial and Legal Reform in Ukraine of 1992 identifies the judicial power as the court system and limits the scope of its activity. The Constitution of Ukraine emphasizes that justice is exclusively the function of the judiciary, and no other bodies or officials have the right to perform it. Supporters of the functional approach define judicial power as a set of functions and powers of the court. It is important to note that the judiciary does not hold any advantages over other branches of government, as they are all equal despite performing different functions.

The importance of upholding the principle of distribution of powers during the judicial reform process was emphasized. In 2016, the Verkhovna Rada of Ukraine approved amendments to the Basic Law on Justice and passed a new Law of Ukraine titled 'On Judicial System and Status of Judges'. It is suggested that Article 124, Part 1 of the Constitution be revised to read as follows: Judicial power in Ukraine is exercised by independent and impartial courts established by law, in accordance with the constitutional principles of separation of powers.

It has been established that the legislation enshrines an organizational and functional (mixed) approach to the interpretation of the concept of judicial power, as widespread in modern science. Based on the results of the analysis of the main approaches to the understanding of judicial power and its correlation with the legislative and executive powers in the context of the separation of powers, the author's definition of judicial power is proposed.

Key words: *judicial power, theory of separation of powers, institutional approach, functional approach, justice, judicial reform.*